Ο λόγος περί ιδιωτικών πανεπιστημίων. Προπέτασμα της μεταρρυθμιστικής δυσπραγίας στη δημόσια ανώτατη εκπαίδευση;

Δημήτρης Ματθαίου

Περιληψη

Η αναγκαιότητα της ίδρυσης ιδιωτικών πανεπιστημίων βρίσκεται τα τελευταία χρόνια στο επίκεντρο των συζητήσεων για την ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα. Το άρθρο διερευνά τις διαστάσεις του γενικευμένου αυτού προβληματισμού και αναζητά τα συμφραζόμενα του λόγου που αρθρώνουν υποστηρικτές και αντίπαλοι, για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι το όλο ζήτημα αποτελεί στην πραγματικότητα έκφραση της παρατεταμένης μεταρρυθμιστικής απραξίας στο χώρο των πανεπιστημίων και αντίδοτο στη διαλογική ένδεια που χαρακτηρίζει γενικότερα την ελληνική πολιτική κουλτούρα.

Τα πανεπιστήμια του κόσμου σε μεταλλαγή

Το Πανεπιστήμιο βρίσκεται διεθνώς σε φάση μεταλλαγής. Ο χαρακτήρας, ο ρόλος, η θεσμική συγκρότηση και ο τρόπος λειτουργίας του αμφισβητούνται λόγω και έργω: με επιχειρήματα και νομοθετικές παρεμβάσεις. Κεντρικό άξονα της επιχειρηματολογίας και θεμελιακό στοιχείο της νομιμοποίησης των παρεμβάσεων αποτελεί μια καταλυτι-

κά απλή, όσο και γενικής αποδοχής, σκέψη: Καθώς οι συνθήκες που γέννησαν το Πανεπιστήμιο αλλάζουν, είναι φυσικό και επιβεβλημένο να αλλάζει και το ίδιο το Πανεπιστήμιο.

Είναι δύσκολο να μη συμφωνήσει κανείς ότι οι συνθήκες στο περιβάλλον του Πανεπιστημίου, οι γενεσιουργές του δυνάμεις, έχουν αλλάξει δραματικά, ιδιαίτερα κατά την τελευταία εικοσιπενταετία. Μια πρώτη αλλαγή έχει τις ρίζες της στις ιδεολογικές παραδοχές και στις πολιτικές επιλογές των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών. Από προνόμιο των λίγων, των εκλεκτών –που κατά κανόνα συνέβαινε να έχουν ευγενή καταγωγή–, η ανώτατη εκπαίδευση αντιμετωπίστηκε ως δικαίωμα όλων – τουλάχιστον εκείνων που με αντικειμενικές εξετάσεις μπορούσαν να αποδείξουν την αξιοσύνη τους. Αντιμετωπίστηκε παράλληλα ως πολύτιμο συστατικό του ανθρώπινου κεφαλαίου στο οποίο θα μπορούσε να στηριχτεί η οικονομική ανάπτυξη (Ματθαίου, 2005). Αναλογιζόμενα τις ευθύνες τους και εκτιμώντας ότι οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης της εποχής διασφάλιζαν τους απαιτούμενους πόρους, τα κράτη προχώρησαν στη διεύρυνση της ανώτατης εκπαίδευσης: νέα πανεπιστήμια δημιουργήθηκαν, καινούριοι επιστημονικοί κλάδοι βρήκαν στέγη στα προγράμματα σπουδών, περισσότεροι καθηγητές προσλήφθηκαν, και κυρίως ένα πρωτόγνωρο σε σύνθεση, γνωστική υποδομή, ενδιαφέροντα και φιλοδοξίες φοιτητικό ακροατήριο πήρε θέση στα έδρανα των πανεπιστημιακών αμφιθεάτρων (Ματθαίου, 2001). Η ασυμβατότητα του παλιού θεσμικού πλαισίου με τις ανάγκες της καινούριας φοιτητικής γενιάς οδήγησε στην έκρηξη του παρισινού Μάη του 1968, στις φοιτητικές ταραχές στο Berkley και στο φοιτητικό κίνημα διαμαρτυρίας στην Ιαπωνία. Τα θεσμικά μαστορέματα –παράδειγμα οι γαλλικές θεσμικές ρυθμίσεις *participation* και *co-gestion* (Halls, 1976)– που ακολούθησαν μπορεί να εκτόνωσαν την αρχική ορμή· δεν αντιμετώπισαν, εντούτοις, στη ρίζα του το πρόβλημα (Husen, 1982).

Η δεκαετία του 1970, η δεκαετία της πετρελαϊκής κρίσης και του στασιμοπληθωρισμού, θα αναδείξει την οικονομική του διάσταση. Οι ρυθμοί αύξησης του ΑΕΠ δεν μπορούσαν πλέον να στηρίζουν τη συνεχιζόμενη διεύρυνση της ανώτατης εκπαίδευσης (Ματθαίου, 2001, 2005). Τα στοιβαγμένα αμφιθέατρα, η αδιαφορία των φοιτητών, τα ελλείμματα στο ερευνητικό έργο αποτελούσαν συμπτώματα μιας κρίσης που έδινε λαβή σε επικρίσεις έντονες και συχνά αποπροσανατολιστικές. Η μεγάλη οικονομική στενότητα έστρεφε το ενδιαφέρον όλων στην αναζήτηση τρόπων αντιμετώπισής της· διαμόρφωνε σταδιακά μια προβληματική, στην οποία κυριαρχούσε ο λόγος περί εξορθολογισμού της

λειτουργίας και των δαπανών, περί της εισαγωγής επιχειρηματικών πρακτικών διαχείρισης, περί της ανάγκης αναζήτησης εναλλακτικών πηγών χρηματοδότησης κ.ο.κ. (Husen et al., 1992). Η αγωνιώδης αναζήτηση λύσεων στο άμεσο και επιτακτικό πρόβλημα της χρηματοδότησης ελάχιστα περιθώρια άφηνε για την ανάδειξη και επεξεργασία του εξίσου σημαντικού όσο και μακροπρόθεσμης εμβέλειας ζητήματος της ιδεολογικής ταυτότητας του νέου μαζικού Πανεπιστημίου. Το ζήτημα αυτό θα έμενε, ως εκ τούτου, εκκρεμές και στις επόμενες δεκαετίες, υπαινικτικά παρόν στις συζητήσεις για το ποιον και τι (πρέπει να) υπηρετεί το Πανεπιστήμιο ή για τις θεμελιώδεις αρχές που (πρέπει να) διέπουν τη λειτουργία του.

Όμως, πέρα από την κληρονομιά του παρελθόντος, ο ίδιος ο χαρακτήρας του ευρύτερου κοινωνικού, οικονομικού και πολιτικού περιβάλλοντος, στο οποίο λειτουργεί το Πανεπιστήμιο, γνώρισε κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες εκτεταμένες όσο και ουσιαστικές αλλαγές: ο κόσμος μπήκε, υποστηρίζεται, σε μια νέα φάση της ιστορίας του, στην εποχή της ύστερης νεωτερικότητας. Σημάδια της νέας ιστορικής συγκυρίας αποτελούν η αλυσιδωτή έκρηξη της τεχνολογίας, η παγκοσμιοποίηση, η κυριαρχία της φιλελεύθερης ιδεολογίας, ο ουσιαστικός μετασχηματισμός της παραγωγικής διαδικασίας και η κατίσχυση του τομέα των υπηρεσιών, ο πολυπολιτισμικός χαρακτήρας των σύγχρονων κοινωνιών και, μαζί με όλα αυτά, η ρευστότητα στην αγορά εργασίας, η ενίσχυση του διεθνούς ανταγωνισμού, η υποχώρηση του εθνικού κράτους και η ισχυροποίηση των υπερεθνικών πολιτικών οργανισμών και μορφωμάτων, η αμφισβήτηση του αντικειμενικού και η κυριαρχία της εικόνας και του φαντασιακού, η ενίσχυση του αξιακού σχετικισμού (Ματθαίου, 2002). Είναι προφανές ότι όλες αυτές οι αλλαγές, σε συνδυασμό και σε στενή μεταξύ τους σχέση, δεν μπορεί παρά να επηρεάζουν καθοριστικά το Πανεπιστήμιο. Υποστηρίζεται ήδη από πολλές πλευρές ότι σε μια παγκοσμιοποιημένη αγορά και σε ένα καινοτόμο τεχνολογικό περιβάλλον, το συγκριτικό πλεονέκτημα κάθε χώρας είναι το ανθρώπινο δυναμικό της, η ποιότητα του οποίου μπορεί να διασφαλιστεί μόνο μέσα από μια εξίσου ποιοτική πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Μια τέτοια άποψη θέτει ασφαλώς μια σειρά ζητημάτων: Ποιο είναι το κριτήριο ποιότητας; Η προώθηση της επιστήμης στην υπηρεσία αναζήτησης της αλήθειας, η προσφορά στο κοινωνικό σύνολο και η διαμόρφωση ολοκληρωμένης προσωπικότητας στα άτομα ή η χρησιμότητα των αποτελεσμάτων της έρευνας, η διαχειριστική αποτελεσματικότητα του παραγόμενου ανθρώπινου δυναμικού και η

μεγιστοποίηση των ωφελημάτων της επένδυσης πόρων στην ανώτατη εκπαίδευση; Η ποιότητα έχει ως σημείο αναφοράς τον άνθρωπο ως ολοκληρωμένη πνευματική οντότητα ή ως παραγωγό πλούτου και καταναλωτή αγαθών και υπηρεσιών; Την κοινωνία των πολιτών ή τις δυνάμεις της παραγωγής; Τη γνώση per se και ως απόρροια της διαδικασίας ικανοποίησης του ανθρώπινου ορέγεσθαι του ειδέναι ή ως εμπορευματικό αγαθό και μέσο επίτευξης πραγματιστικών στόχων; Το συγκριτικό πλεονέκτημα που διασφαλίζει η ανώτατη εκπαίδευση αφορά όλους, σε ποιο βαθμό και με ποια μορφή;

Είναι φανερό ότι ο τρόπος που τίθενται τα ζητήματα και οι απαντήσεις που δίνονται σ' αυτά αποτελούν συνάρτηση της οπτικής θεώρησης των πραγμάτων. Καθώς δεν υπάρχει μια μοναδικά ορθή ανάγνωση της πραγματικότητας (Ματθαίου, 1997) –και η όποια ανάγνωση δεν είναι στην ουσία τίποτε πιο πολύ από μια περισσότερο ή λιγότερο αξιόπιστη νοητική κατασκευή, που όμως συγχέεται και συχνά φέρνει την ίδια την πραγματικότητα στα μέτρα της–, είναι αναμενόμενο άτομα και κοινωνικές ομάδες να αντιλαμβάνονται με διαφορετικό τρόπο τις αλλαγές στο περιβάλλον του Πανεπιστημίου, καθώς και τις επιδράσεις που αυτό ασκεί πάνω του. Ακόμη πιο διαφορετικά μεταξύ τους αντιλαμβάνονται ασφαλώς τα πράγματα οι επιμέρους κοινωνίες: οι παραδόσεις και οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες λειτουργούν πάντοτε ως επιλεκτικά παραμορφωτικοί φακοί και δίνουν στα πράγματα διαφορετικές διαστάσεις και σχήματα (King, 1976).

Έτσι, αν και με κοινές αφετηρίες, το ζήτημα της ιδεολογικής και θεσμικής μεταλλαγής του Πανεπιστημίου τίθεται σήμερα υπό διαφορετικούς όρους στις επιμέρους κοινωνίες. Σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες προέχουν τα ζητήματα του εξορθολογισμού του τρόπου λειτουργίας των Πανεπιστημίων. Προτεραιότητα έχουν η οικονομική βιωσιμότητα και η αυτοδυναμία τους, που μπορεί να διασφαλιστούν μόνο αν πρυτανεύσουν σε θεσμικό επίπεδο οι πρακτικές και η λογική της λειτουργίας της αγοράς: η απορρύθμιση της πανεπιστημιακής αγοράς (η χωρίς δηλαδή κρατική παρέμβαση λειτουργία των Πανεπιστημίων), η σύνδεση του Πανεπιστημίου με την παραγωγή, η ικανοποίηση των αναγκών του καταναλωτή (φοιτητή, αγοράς εργασίας, διεθνούς ζήτησης εκπαιδευτικών υπηρεσιών κτλ.), η επιβολή διδάκτρων, ο περιορισμός των μη ανταποδοτικών δραστηριοτήτων (η έρευνα και διδασκαλία στις κοινωνικές επιστήμες και την εκπαίδευση υπήρξαν από τα πρώτα θύματα των σχετικών περικοπών), η εισαγωγή τεχνικών αποτελεσματικού μάνατζμεντ, η σύνδεση της κρατικής επιχορήγησης με την

αντικειμενική πιστοποίηση του παραγόμενου ερευνητικού και διδακτικού έργου (Ziderman, 2000, Sandbach & Thomas, 2000). Η Αγγλία και δευτερευόντως η Ολλανδία έχουν από μακρού προχωρήσει προς την κατεύθυνση αυτή, παρά τις –μειωμένες, είναι αλήθεια– αντιστάσεις της πανεπιστημιακής κοινότητας (Halsey, 1995, Kogan, 1993, Shumar, 1995, Yeatman, 1995). Οι προειδοποιήσεις της ότι με τα μέτρα αυτά υπονομεύονται ο παραδεδεγμένος και καταξιωμένος μέσα στο χρόνο χαρακτήρας του Πανεπιστημίου, αλλά και οι ιδεολογικές παραδοχές και πολιτικές επιλογές του πρόσφατου σχετικά παρελθόντος δε βρήκαν την αναμενόμενη απήχηση. Το τεχνοκρατικό και πραγματιστικό λεξιλόγιο της επιχειρηματικής δράσης, σημειώνει ο Cowen, «η ποιότητα, η αποτελεσματικότητα, η απόδοση λόγου, η διαφάνεια, η επιλογή, η διαφορετικότητα και το ίδιο το μάνατζμεντ», αποδείχτηκε ισχυρότερο από το κριτικό και μη τεχνοκρατικό λεξιλόγιο της «ταυτότητας, του ανήκειν και της ενσωμάτωσης» (Cowen, 1996: 178). Στο όνομα μιας κατ' επίφασιν αποκλειστικά τεχνοκρατικής θεώρησης, το ζήτημα του ιδεολογικού μετασχηματισμού του Πανεπιστημίου θεωρήθηκε δευτερεύον, αν όχι ανύπαρκτο ή επουσιώδες.

Με τρόπο ανάλογο τίθεται το ζήτημα της μεταλλαγής του Πανεπιστημίου και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, στο πλαίσιο της διαδικασίας της Μπολόνια. Τα θέματα που έχουν εγγραφεί στην ατζέντα των απαιτούμενων μεταρρυθμίσεων –η υιοθέτηση ενός συστήματος εύκολα αναγνωρίσιμων και συγκρίσιμων πτυχίων, η καθιέρωση των δύο κύριων κύκλων σπουδών και του συστήματος πιστωτικών μονάδων, η προώθηση της κινητικότητας, της ευρωπαϊκής διάστασης και της συνεργασίας σε θέματα διασφάλισης ποιότητας– αντιμετωπίζονται στο σύνολό τους ως απαραίτητες τεχνικές ρυθμίσεις και μόνο, που δεν αμφισβητούν το ιδεολογικό υπόβαθρο της ανώτατης εκπαίδευσης. Έχω με άλλες ευκαιρίες αμφισβητήσει την ειλικρίνεια των διακηρύξεων αυτών (Mattheou, 2004, Ματθαίου, 2005). Το ενδιαφέρον όμως, στην προκειμένη περίπτωση, είναι ότι οι στόχοι που έθεσε η Μπολόνια διαμορφώνουν σε ευρωπαϊκό επίπεδο την ατζέντα των συζητήσεων και του προβληματισμού. Με διαφορετική ιεράρχηση και μορφή και με διαφορετική ένταση και συχνότητα, οι στόχοι αυτοί και η νομιμοποιητική λογική τους καταλαμβάνουν περίοπτη θέση στο λόγο περί πανεπιστημίων.

Η ελληνική μεταρρυθμιστική δυσπραγία και η προσφυγή στον πολύσημο και προσχηματικό λόγο για τα ιδιωτικά πανεπιστήμια

Ηχεί, συνεπώς, παράδοξο από την άποψη αυτή ότι κυρίαρχο θέμα στον προβληματισμό για το μέλλον της ελληνικής πανεπιστημιακής εκπαίδευσης αποτελεί η ίδρυση ιδιωτικών ή εναλλακτικά μη κρατικών, μη κερδοσκοπικών πανεπιστημίων. Πράγματι, ένα τέτοιο ζήτημα ως αντικείμενο δημόσιου λόγου εμφανίζεται ουσιαστικά ανύπαρκτο σε όλες σχεδόν τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης και μόνο στις πρώην κομουνιστικές χώρες το ζήτημα απασχολεί κυβερνήσεις, πανεπιστήμια και κοινή γνώμη (IREX, 2003). Μια προσεκτικότερη, εντούτοις, εξέταση αυτής της εκ πρώτης όψεως ελληνικής ιδιαιτερότητας είναι αποκαλυπτική από δύο τουλάχιστον πλευρές. Η πρώτη συνδέεται με τη νοηματοδότηση της έννοιας «ιδιωτική» (εκπαίδευση). Στην πιο καθαρή εκδοχή του, ο όρος «ιδιωτική» παραπέμπει στο ιδιοκτησιακό καθεστώς –και συνεπώς και στο πλαίσιο λειτουργίας– του οργανισμού, υπό την έννοια ότι ο οργανισμός ανήκει σε άτομο ή σε ομάδα ατόμων και όχι στο κράτος ή σε άλλο δημόσιο φορέα και ότι λειτουργεί στο πλαίσιο της αγοράς ως επιχείρηση με σκοπό το κέρδος. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν κυρίως πολλά εξειδικευμένα ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (π.χ. ανώτερες τεχνικές σχολές) αλλά και πανεπιστήμια, όπως αυτά που λειτουργούν μετά την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Σε μια δεύτερη και συνηθέστερη παραλλαγή του, ο όρος αποδίδεται σε οργανισμούς που επίσης δεν ανήκουν στο κράτος (συμπεριλαμβανομένων και των φορέων τοπικής αυτοδιοίκησης), αλλά χρηματοδοτούνται (άμεσα ή έμμεσα) εν μέρει και εποπτεύονται από αυτό σε ό,τι αφορά τους σκοπούς και τη λειτουργία τους. Σκοπός στην περίπτωση αυτή δεν είναι το κέρδος αλλά η παροχή υπηρεσιών –και η άσκηση επιρροής– σε συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού στη βάση θρησκευτικών, γλωσσικών, εθνοτικών ή άλλων πολιτισμικών ή και κοινωνικο-οικονομικών κριτηρίων. Στην κατηγορία αυτή των μη κερδοσκοπικών, όπως συχνά αποκαλούνται, οργανισμών ανήκουν, κατά βάση, εκείνοι που βρίσκονται υπό την εποπτεία της εκκλησίας, κοινωφελών ιδρυμάτων ή άλλων φιλανθρωπικών οργανώσεων. Ο μεγαλύτερος αριθμός των «ιδιωτικών πανεπιστημίων» σε Ευρώπη και Αμερική ανήκουν σ' αυτήν ακριβώς την κατηγορία. Τέλος, μια τρίτη μορφή «ιδιωτικού» οργανισμού αποτελεί εκείνος που ιδιοκτησιακά μεν ανήκει στο κράτος, λειτουργεί όμως με ιδιωτικο-οικονομικά κριτήρια σε ό,τι αφορά τη διοίκηση και τη χρηματοδότησή του (συχνά και σε

ό,τι αφορά τον τρόπο που αντιλαμβάνεται την αποστολή του). Σε ένα πανεπιστήμιο αυτής της μορφής οι μάνατζερ παίζουν καθοριστικό ρόλο –η ιδιότητα του ακαδημαϊκού δασκάλου υποτάσσεται σε εκείνη του αποτελεσματικού διαχειριστή του οργανισμού–, ενώ στον προϋπολογισμό του ιδρύματος η κρατική συμμετοχή είναι περιορισμένη σε σχέση με τη συμβολή των διδάκτρων και των εσόδων από την πώληση ερευνητικού έργου. Πρόκειται για τον ιδεότυπο του «επιχειρηματικού» (entrepreneurial) πανεπιστημίου (Cowen, 1991). Οι διαφορετικές αυτές σημασιολογήσεις του «ιδιωτικού» δίνουν το μέτρο της έκτασης και της ποικιλίας των θεμάτων που μπορεί να καλύπτει κατά περίπτωση ο όρος.

Η πολυσημία λοιπόν του όρου «ιδιωτικός» αποτελεί μια χρήσιμη αφετηρία και βάση για την ερμηνεία τόσο της ελληνικής ιδιαιτερότητας, για την οποία έγινε λόγος προηγουμένως, όσο και της έκτασης που έχει πάρει το ζήτημα των ιδιωτικών πανεπιστημίων στο δημόσιο λόγο για την ανώτατη εκπαίδευση στη χώρα μας. Κατ' αρχάς, η πολυσημία αυτή μας επιτρέπει να ισχυριστούμε ότι ελληνική ιδιαιτερότητα δεν υπάρχει. Μπορεί οι Ευρωπαίοι εταίροι μας της Δυτικής Ευρώπης να μη συζητούν σήμερα κατά προτεραιότητα για το ιδιοκτησιακό καθεστώς των πανεπιστημίων –ας μην ξεχνάμε άλλωστε ότι πολλά από τα μη κρατικά πανεπιστήμια ανήκουν (ή αφ' υψηλού εποπτεύονται) κατά παράδοση, ως αποτέλεσμα επώδυνων για το κράτος συμβιβασμών, στην εκκλησία– ή για τις κοινωνικο-πολιτικές επιπτώσεις της εισαγωγής της κερδοσκοπίας στο χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης. Εξακολουθούν, εντούτοις, να ασχολούνται κι αυτοί, και μάλιστα μετ' επιτάσεως με τις πολλές άλλες διαστάσεις της ιδιωτικής ανώτατης εκπαίδευσης. Στην Πορτογαλία, για παράδειγμα, όπου η απότομη αύξηση της ζήτησης ανώτατης εκπαίδευσης μετά την κατάλυση του δικτατορικού καθεστώτος, σε συνδυασμό με το στασιμοπληθωρισμό του '70 και τη δημοσιονομική πειθαρχία του '80, οδήγησε στην ανέλεγκτη ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων, τα ζητήματα ισοτιμίας και κύρους δημόσιων και ιδιωτικών πανεπιστημίων, της «τιμαριθμικής αναπροσαρμογής» των διδάκτρων στα δημόσια πανεπιστήμια, της παροχής «διδακτικών υπηρεσιών» από τους καθηγητές των δημόσιων πανεπιστημίων στα ιδιωτικά, των φιλελεύθερων πολιτικών των σοσιαλιστικών κομμάτων σε ό,τι αφορά τη σχέση πανεπιστημίου-αγοράς κτλ. εξακολουθούν να απασχολούν το δημόσιο λόγο (Torgal, 2001). Στην Ισπανία, επίσης, η σχεδόν απόλυτη εξάρτηση του Πανεπιστημίου από την κρατική χρηματοδότηση (80% περίπου των δαπανών καλύπτεται

από την κεντρική διοίκηση και την αυτόνομη περιφέρεια και το 18% από δίδακτρα), που κρίνεται ανεπαρκής και υποβαθμιστική της ποιότητας του παρεχόμενου έργου, εξηγεί γιατί στην ατζέντα των συζητήσεων προέχουν τα ζητήματα που αφορούν το επιχειρηματικό πανεπιστήμιο, όπως αυτά τέθηκαν από το Consejo de Universidades, το 1995: ο ανταγωνισμός μεταξύ των πανεπιστημίων, η χρηματοδότησή τους με βάση την εκ μέρους τους ανάπτυξη ποιοτικών προγραμμάτων, η ενίσχυση της δυνατότητας επιλογής πανεπιστημιακών ιδρυμάτων εκ μέρους των φοιτητών (Merino, 2001). Το επιχειρηματικό πανεπιστήμιο απασχολεί ασφαλώς κατεξοχήν την Αγγλία από τις αρχές του '80 (Cowen, 2001). Απασχολεί επίσης και την Ολλανδία, στην οποία οι διάφορες διαστάσεις του ιδιωτικού ενσωματώθηκαν στο λόγο και τις πολιτικές «εξ αποστάσεως καθοδήγησης» αρχικά και «απορρύθμισης» της ανώτατης εκπαίδευσης στη συνέχεια ή στις πολιτικές συγχώνευσης ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης, χρηματοδότησής τους με βάση τις ερευνητικές τους επιδόσεις και εκσυγχρονισμού της πανεπιστημιακής διοίκησης στα πρότυπα των επιχειρήσεων – Modernisering Universitaire Bostuurganisatie, 1997 (Becker, 2001). Η έγνοια για το ρόλο του ιδιωτικού παράγοντα στην ανώτατη εκπαίδευση –είτε ως καταναλωτή είτε ως χρηματοδότη είτε ως φορέα και πρότυπο αποτελεσματικής διοικητικής/διαχειριστικής κουλτούρας– θα έλεγε κανείς ότι, ανεξάρτητα από τις μορφές που παίρνει στις επιμέρους χώρες, είναι διάχυτη στο μεταρρυθμιστικό λόγο για το πανεπιστήμιο της ύστερης νεωτερικότητας διεθνώς. Το αποκαλύπτουν οι εκθέσεις του ΟΟΣΑ (OECD/CERI, 2001, OECD, 2001), ακόμη και το σκεπτικό –όχι αναγκαστικά το ίδιο το κείμενο– της Διακήρυξης της Μπολόνια, όπως εύγλωττα όσο και αποκαλυπτικά αποτυπώνεται στις εισηγήσεις των τεχνοκρατών που την προετοίμασαν (Haug, 1999).

Γιατί, συνεπώς, εμείς αφήνουμε τις απαιτούμενες ρητές αναφορές στις ποικίλες όσο και ουσιώδεις αυτές πτυχές του ιδιωτικού στην ανώτατη εκπαίδευση να επικαλύπτονται από το στενότερο, το μερικότερο όσο και νομο-τεχνικά προβαλλόμενο θέμα της ίδρυσης ιδιωτικών πανεπιστημίων στη χώρα μας; Μια πρώτη εύκολη απάντηση θα παρέπεμπε ασφαλώς στη βουλιμία και στο ασίγαστο πάθος της κερδοφορίας από τις δυνάμεις της αγοράς. Τέτοιες δυνάμεις όμως δεν υπάρχουν ασφαλώς μόνο στη χώρα μας. Γιατί τότε αυτές δεν εκδήλωσαν ανάλογο ενδιαφέρον και στις άλλες χώρες; Μια πιο πειστική εξήγηση μοιάζει να συνδέεται με την πολιτική μας κουλτούρα. Πρώτα με εκείνο το στοιχείο της που αποκαλώ «σύνδρομο της νυχτοπεταλούδας»·

τη μοιραία έλξη της από το φως. Πολύ συχνά στα χρονικά της εκπαιδευτικής μας πολιτικής παρατηρήθηκε το φαινόμενο να συγκεντρώνουμε την προσοχή μας σε ένα και μόνο, καθ' όλα σημαντικό, ζήτημα, αγνοώντας άλλα εξίσου σημαντικά ζητήματα, που θα μπορούσαν ίσως ευκολότερα να αντιμετωπιστούν. Χαρακτηριστικό είναι, εν προκειμένω, το πράγματι πολύ σημαντικό ζήτημα του ύψους της χρηματοδότησης της εκπαίδευσης –το περίφημο 15% για την παιδεία της δεκαετίας του 1960 ή του 5% του ΑΕΠ σήμερα–, η αντιμετώπιση του οποίου χρησιμοποιήθηκε ως προϋπόθεση ή άλλοθι για την (μη) επίλυση άλλων ζητημάτων, όπως, ας πούμε, του εκσυγχρονισμού των σχολικών αναλυτικών προγραμμάτων σπουδών. Ανάλογη είναι και η περίπτωση των εισαγωγικών εξετάσεων στα ΑΕΙ, θέμα που μονοπώλησε και μονοπωλεί το ενδιαφέρον διαδοχικών υπουργών και της κοινής γνώμης, ωσάν τα ζητήματα της προσχολικής αγωγής ή της δημοτικής εκπαίδευσης να ήταν λιγότερο σημαντικά. Ένα δεύτερο αρνητικό στοιχείο της πολιτικής μας κουλτούρας συνδέεται με την πιραντελλική προσέγγιση του «έτσι είναι αν έτσι νομίζετε» κατά τη διαπραγμάτευση των ζητημάτων εκπαιδευτικής –και όχι μόνο– πολιτικής. Οι γνώμες, οι απόψεις, οι πεποιθήσεις, οι διακηρύξεις περί του πρακτέου δε μας λείπουν· έχουμε για όλα έτοιμες λύσεις και είμαστε έτοιμοι να τις παρουσιάσουμε και να τις υπερασπιστούμε, έτσι σκόρπιες, χωρίς συνοχή και κυρίως χωρίς τεκμηρίωση, ανέγγιχτοι από τον αντίλογο, που είναι αμφίβολο αν τον παρακολουθούμε και τον κατανοούμε. Η συζήτηση γύρω από τα ιδιωτικά πανεπιστήμια αποτελεί σε μεγάλο βαθμό έκφραση αυτής της μη διαλεκτικής κουλτούρας των παράλληλων μονολόγων. Τέλος, ένα τρίτο στοιχείο της κουλτούρας αυτής είναι η αποστροφή μας στην έγκαιρη αντιμετώπιση των δυσκολιών, ακόμη κι όταν αυτές έχουν κακοφορμίσει· η τάση μας να κρύβουμε τη σκόνη κάτω από το χαλί. Τα αιωνίως διατυμπανιζόμενα και μηδέποτε αντιμετωπιζόμενα, έστω και στο επίπεδο της σοβαρής μελέτης των αιτίων και της δυναμικής τους, ζητήματα του ασύλου, των αιώνιων φοιτητών, του μοναδικού συγγράμματος, των ιπτάμενων και «απόντων» καθηγητών, του χωροταξικού σχεδιασμού ανάπτυξης των πανεπιστημίων (για να ικανοποιήσουμε τοπικούς πάτρωνες, δημιουργήσαμε σχολές σε κάθε πόλη και, για να κρατήσουμε τους φοιτητές σ' αυτές, ψηφίσαμε νόμους απαγορευτικούς των μεταγραφών, πλήττοντας τον οικογενειακό προϋπολογισμό και ταυτόχρονα οδυρόμενοι για το ιδιωτικό κόστος της εκπαίδευσης) ανήκουν στην κατηγορία αυτή. Στην πραγματικότητα, λοιπόν, το θέμα των ιδιωτικών πανεπιστημίων δεν είναι όσο στενό και

ειδικό μοιάζει· αποτελεί στην ουσία ένα θέμα-ομπρέλα, κάτω από το οποίο στριμώχνουμε, λόγω πολιτικής κουλτούρας, ανάκατα και χωρίς ταυτοποίηση όσα θέματα αποφεύγουμε να πούμε με το όνομά τους και να συζητήσουμε διεξοδικά, πιστεύοντας ίσως ότι η ζωή θα δώσει από μόνη της τις επιθυμητές λύσεις, χωρίς εμείς να καταβάλουμε το προβλεπόμενο κόστος της προσαρμογής στις απαιτήσεις που υπαγορεύουν οι εξελίξεις στο περιβάλλον του Πανεπιστημίου (Mattheou, 2003).

Πραγματισμός και ιδεολογία στο λόγο για τα ιδιωτικά πανεπιστήμια

Οι εργασίες πολλών διακεκριμένων μελετητών είναι αποκαλυπτικές του πολυδιάστατου χαρακτήρα του ζητήματος των ιδιωτικών πανεπιστημίων και καταγράφουν με πληρότητα και πιστότητα τα εκατέρωθεν επιχειρήματα υπέρ και κατά της ίδρυσης ιδιωτικών ή μη κρατικών, μη κερδοσκοπικών πανεπιστημίων. Αν ήθελε κανείς να ομαδοποιήσει τα επιχειρήματα των υποστηρικτών και των αντιπάλων τους, θα μπορούσε να τα διακρίνει σε δύο κατηγορίες: στα ιδεολογικά και στα πραγματιστικά. Στην πρώτη κατηγορία, σε ό,τι αφορά τους υποστηρικτές, ανήκουν όσα αναφέρονται στο δημοκρατικό δικαίωμα του ατόμου να επιλέγει πού, τι και υπό ποιες συνθήκες θα σπουδάσει. Ανήκουν επίσης εκείνα που εκπορεύονται και στηρίζονται από τις θεμελιώδεις αρχές του φιλελευθερισμού, που θέλουν την αποτελεσματικότητα και την πρόοδο να εδράζονται στην ανεμπόδιστη από κρατικές παρεμβάσεις δράση ατόμων και συλλογικοτήτων· στην ικανότητα του ανταγωνισμού να δίνει λύσεις, να παραμερίζει τα αδιέξοδα, να οδηγεί στη διαρκή βελτίωση και την αειφόρο ανάπτυξη. Ανήκουν ακόμη εκείνα που αποδίδουν στην κρατική παρεμβατικότητα όχι μόνο τις κάθε λογής θεσμικές δυσλειτουργίες, αλλά και πολλές από τις υφιστάμενες κοινωνικές ανισότητες. Ανήκουν, τέλος, εκείνα που θεωρούν τη γνώση ως προϊόν της προσπάθειας του ανθρώπου να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που θέτει η ζωή και ως αγαθό, η αξία του οποίου αποτιμάται με βάση τη χρησιμότητά του.

Απέναντί τους αντιπαρατίθενται τα ιδεολογικά επιχειρήματα των αντιπάλων των ιδιωτικών πανεπιστημίων: η θέση τους ότι η ανώτατη εκπαίδευση είναι δημόσιο αγαθό και δικαίωμα όλων στη γνώση και στα εξ αυτής προκύπτοντα επαγγελματικά ωφελήματα· η έμφασή τους στην ισότητα ευκαιριών και πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση, με

υπαινικτικά ενσωματωμένες τις προσδοκίες ίσων αποτελεσμάτων· η εκ μέρους τους καταδίκη της ιδιωτικοποίησης, η οποία οδηγεί σε απαξία την αναζήτηση της αλήθειας· η προτεραιότητα που το πανεπιστήμιο οφείλει να δίνει στη διαμόρφωση ανθρώπων με ολοκληρωμένη προσωπικότητα, ικανών και πρόθυμων να αναλάβουν την πολιτική ηγεσία της κοινωνίας και να κατευθύνουν την πορεία της σε όλους τους τομείς προς την επιθυμητή κατεύθυνση· η αποστροφή τους προς κάθε ιδέα εμπορευματοποίησης του άυλου πλούτου που κρύβει μέσα της η γνώση, που από περιουσιακό στοιχείο της κοινωνίας κινδυνεύει να ενθυλακωθεί και να γίνει αντικείμενο αποκλειστικής αξιοποίησης εκ μέρους όσων θα μπορούν να την αποκτήσουν – το σύγχρονο ισοδύναμο της γαιοκτημοσύνης που εξασφάλιζε τίτλους ευγενείας και ανεξέλεγκτη πολιτική ισχύ κατά το παρελθόν.

Όσο κι αν παρουσιάζονται αποσπασματικά και συχνά συνθηματολογικά στο δημόσιο λόγο περί ιδιωτικών πανεπιστημίων, τα ιδεολογικού χαρακτήρα επιχειρήματα εδράζονται, εντούτοις, και απηχούν στην ουσία δύο διαφορετικές κοσμοθεωρίες. Πολύ σχηματικά και απλουστευτικά, η πρώτη έχει φιλελεύθερη ταυτότητα και η δεύτερη περισσότερο ανθρωπιστική. Η πρώτη οραματίζεται ένα πανεπιστήμιο δυναμικό, ευέλικτο και με μεταβλητή γεωμετρία, ώστε να ανταποκρίνεται άμεσα στις απαιτήσεις του κοινωνικο-οικονομικού περιβάλλοντος. Η δεύτερη εμφανίζεται πιστή στις αξίες που ενέπνευσαν το χουμπολτιανό πανεπιστήμιο, έτοιμη μόνο για εκείνες τις θεσμικές αλλαγές που αποδεδειγμένα υπαγορεύονται από την ιστορική συγκυρία. Σε κάθε περίπτωση, επιβεβαιώνεται η άποψη ότι η γενικότερη επιχειρηματολογία περί ιδιωτικών πανεπιστημίων υποκρύπτει και ενσωματώνει ζητήματα ευρύτερα και πιο ουσιαστικά –για τα οποία μάλιστα το κριτήριο του «σωστού-λάθους» δεν μπορεί να έχει εφαρμογή– από ό,τι η συγκεκριμένη αντιπαράθεση φαίνεται να υποδηλώνει.

Η δεύτερη κατηγορία επιχειρημάτων έχει πραγματιστικό χαρακτήρα. Έρεισμα των επιχειρημάτων δεν είναι εδώ το «δέον γενέσθαι» από ιδεολογική ή ηθική ή επιστημολογική σκοπιά. Η λογική που πρυτανεύει σ' αυτά συνοψίζεται στη φράση «δε γίνεται αλλιώς» ή στο προσφιλές στους πολιτικούς απόφθεγμα «η λύση αποτελεί μονόδρομο». Είναι προφανές ότι οι διαφορετικές απόψεις περί του πρακτέου εδράζονται στην περίπτωση αυτή σε διαφορετικές αναγνώσεις της πραγματικότητας και σε διαφορετικές εκτιμήσεις των παραμέτρων που τη διέπουν. Υπό το πρίσμα αυτό, οι υποστηρικτές των ιδιωτικών πανεπιστημίων εκτιμούν ότι η κατάσταση στα ελληνικά πανεπιστήμια είναι νοσηρή

–σε προχωρημένο μάλιστα στάδιο και με πασιφανή τα συμπτώματα της μακροχρόνιας νόσου– και ότι υπό το υφιστάμενο status quo το ελληνικό πανεπιστήμιο, υποτελές στο Υπουργείο Παιδείας, δέσμιο της κρατικής και της πανεπιστημιακής γραφειοκρατίας, ευάλωτο στις πιέσεις κάθε λογής συντεχνιών και φοιτητικών μειοψηφιών, είναι ανίκανο και απρόθυμο να προχωρήσει στον απαιτούμενο εκσυγχρονισμό. Στη δυσκαμψία και δυσπραγία του δημόσιου πανεπιστημίου –που αποδίδεται εν πολλοίς στο μονοπωλιακό χαρακτήρα του– αντιπαρατίθεται η ευρυθμία, η αποτελεσματικότητα, η υψηλή ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, η χρηστή διοίκηση των ιδιωτικών και, γενικά, των μη κρατικών πανεπιστημίων. Υπογραμμίζεται κυρίως η στενή σχέση που διατηρεί η μη κρατική ανώτατη εκπαίδευση με την παραγωγή και την αγορά εργασίας και προβάλλεται η μεγάλη συμβολή της στην αντιμετώπιση των προκλήσεων της παγκοσμιοποίησης, της κοινωνίας της γνώσης και της τεχνολογίας. Κοντολογίς, υποστηρίζεται ότι τη λειτουργία των μη κρατικών πανεπιστημίων φαίνεται να επιβάλει εκ των πραγμάτων η παρούσα ιστορική συγκυρία και για τον πρόσθετο λόγο ότι η παρουσία τους συμβάλλει μέσω του ανταγωνισμού στη βελτίωση της ποιότητας και της δημόσιας ανώτατης εκπαίδευσης. Το λάιτ μοτίφ της υποστήριξης όλων αυτών των θέσεων αποτελεί η σχετική διεθνής εμπειρία: αυτό που έχω αποκαλέσει «συγκριτικό επιχείρημα» (Ματθαίου, 1997). Όσο κι αν για τους συγκριτολόγους της εκπαίδευσης η υφή του επιχειρήματος αυτού πάσχει επιστημονικά –η λογική της ότι ένα μέτρο μπορεί και πρέπει να εφαρμοστεί στα καθ' ημάς εφόσον διαθέτει την έξωθεν καλή μαρτυρία–, το ίδιο το επιχείρημα έχει κατά κανόνα θετική αποδοχή στο δημόσιο λόγο. Απόδειξη, εν προκειμένω, ότι οι υποστηρικτές των μη κρατικών πανεπιστημίων επικαλούνται την ύπαρξη, εύρυθμη λειτουργία και θετική συμβολή τους στην εξυγίανση της ανώτατης εκπαίδευσης διεθνώς.

Ένα διαφορετικό όσο και κατεξοχήν πραγματιστικό επιχείρημα των υποστηρικτών των μη κρατικών πανεπιστημίων είναι, τέλος, η επίκληση της ίδιας της υφιστάμενης πραγματικότητας, που σε λίγα χρόνια θα κάνει την όλη συζήτηση άνευ ουσιαστικού αντικειμένου. Σε ένα πρώτο επίπεδο, το επιχείρημα αυτό ισχυρίζεται ότι το μονοπώλιο του δημόσιου πανεπιστημίου έχει στην πράξη καταργηθεί για τους έχοντες και τους δυνάμενους εδώ και χρόνια. Χιλιάδες Έλληνες φοιτούν σε ξένα, ιδιωτικά σε αρκετές περιπτώσεις, και όχι πάντοτε εγνωσμένης αξίας πανεπιστήμια, τα πτυχία των οποίων αναγνωρίζονται στη συνέχεια ως ισότιμα με τα ελληνικά. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, υπενθυμίζεται ότι

και μέσα στην Ελλάδα λειτουργούν, υπό το ερμαφρόδιτο καθεστώς των εργαστηρίων ελευθέρων σπουδών, ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης, τα πτυχία των οποίων μπορεί να μην αναγνωρίζονται ως ισότιμα –μέχρι πότε άραγε με δεδομένη την ύπαρξη της ευρωπαϊκής οδηγίας EEC 48/89 και της διαμόρφωσης του ενιαίου χώρου ανώτατης εκπαίδευσης (Διακήρυξη της Μπολόνια), που δε διακρίνει τα δημόσια από τα ιδιωτικά πανεπιστήμια και με αναμενόμενη την αυξανόμενη διαρκώς κοινωνική πίεση από τους απόφοιτους των σχολών αυτών–, γίνονται όμως αποδεκτά στην πράξη από τον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας. Αντί, συνεπώς, να ανεχόμαστε τα αμφιβόλου ποιότητας ιδιωτικά εκπαιδευτικά by pass, υποστηρίζουν οι υποστηρικτές τους, είναι προτιμότερο να προχωρήσουμε στην αναγνώριση της υφιστάμενης πραγματικότητας και να θεσμοθετήσουμε την ιδιωτική ανώτατη εκπαίδευση πριν συρθούμε εκόντες άκοντες σε αυτήν.

Από την πλευρά τους, οι υποστηρικτές του δημόσιου πανεπιστημίου δεν αρνούνται την ένταση και την έκταση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει το δημόσιο πανεπιστήμιο. Στη διάγνωση των συμπτωμάτων της νόσου οι δύο σχολές σκέψης φαίνεται να συμφωνούν. Εκεί που διαφωνούν είναι στην ενδεδειγμένη θεραπεία. Πρώτη βασική αρχή του δικού τους πραγματισμού είναι η απόρριψη λύσεων που ακολουθούν τη λογική «πονάει μάτι, βγάζει μάτι» – ακόμη και στην περίπτωση που η εξαγωγή του ενός οφθαλμού θα είχε ως αποτέλεσμα τη βελτίωση της οπτικής ευκρίνειας του άλλου. Η όποια θεραπευτική αγωγή πρέπει να ξεκινά από την αναγνώριση των πραγματικών αιτίων της νοσηρής κατάστασης, υποστηρίζεται. Και τα αίτια αυτά είναι, κατά την άποψή τους, δύο: Το πρώτο είναι το παρωχημένο θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας του δημόσιου πανεπιστημίου, που υπονομεύει την αυτοτέλειά του στη διαχείριση των του οίκου του και επιτρέπει στο κράτος να ρυθμίζει κατά το δοκούν βασικές παραμέτρους της λειτουργίας του, ανάμεσα στις οποίες ο αριθμός και τα προσόντα των υποψήφιων φοιτητών, η δημιουργία και χωροταξική κατανομή νέων πανεπιστημίων και τμημάτων, η εξέλιξη του προσωπικού, ο τρόπος διοίκησης κ.ο.κ. Το δεύτερο αφορά την υποχρηματοδότηση της ανώτατης εκπαίδευσης, για την οποία ουδείς έχει τη χρεία άλλων μαρτύρων. Η θεραπεία, συνεπώς, του προβλήματος βρίσκεται λογικά στην αντιμετώπιση των αιτίων: στη νομοθετική αποκατάσταση της πλήρους αυτοτέλειας των πανεπιστημίων και στην επαρκή χρηματοδότησή τους, και όχι στην υιοθέτηση μιας θεραπευτικής αγωγής –της ίδρυσης δηλαδή μη κρατικών πανεπιστημίων– άσχετης με την αιτιολογία της νόσου. Άλλωστε, ο

πραγματισμός επιβάλλει, πρώτα απ' όλα, την αναγνώριση των δυσκολιών εφαρμογής της ίδιας της προτεινόμενης θεραπευτικής αγωγής. Οι αντίπαλοι των μη κρατικών πανεπιστημίων υπογραμμίζουν μερικές από αυτές. Κατ' αρχάς, τα ιδιωτικά ιδρύματα θα υποχρεωθούν να λειτουργήσουν κι αυτά, σημειώνουν, υπό το ίδιο καθεστώς ασφυκτικού ελέγχου, που θα υπονομεύσει προφανώς την πολυδιαφημιζόμενη αποτελεσματικότητά τους. Η πρόβλεψη ενός διαφορετικού καθεστώτος για τα ιδιωτικά ιδρύματα υποστηρίζεται ότι θα τα υποβαθμίσει σε επαγγελματικές σχολές και πάντως θα αποτελέσει λύση που δε θα ανταποκρίνεται στις ευρωπαϊκές παραδόσεις και τα ελληνικά κοινωνικά δεδομένα. Κατά δεύτερο λόγο, οι απαιτούμενες υποδομές και οι υψηλές χρηματοδοτικές απαιτήσεις της πανεπιστημιακής έρευνας εγείρουν το ζήτημα της δυνατότητας και της πρόθεσης –ιδιαίτερα για την περίπτωση των μη κερδοσκοπικών ιδρυμάτων– του ιδιωτικού τομέα να προχωρήσει στις απαιτούμενες διασφαλιστικές της ποιότητας σπουδών επενδύσεις, χωρίς να προσφύγει παράλληλα στην επιβολή υπερβολικών διδάκτρων, τα οποία θα ήταν ίσως διατεθειμένοι να καταβάλουν μόνον όσοι θα επιθυμούσαν να τους αποσταλεί κατ' οίκον ένα ακόπως αποκτηθέν πτυχίο. Από μια τρίτη διαφορετική σκοπιά, ο πραγματισμός των υποστηρικτών του δημόσιου πανεπιστημίου υπενθυμίζει ότι ανάμεσα στη θεωρία και την εφαρμογή της το χάσμα είναι συχνά αγεφύρωτο. Ο ανταγωνισμός, για παράδειγμα, δεν είναι πανάκεια και τα αποτελέσματά του πάντα ευεργετικά. Ο Κουμάντος μάς υπενθυμίζει το αρνητικό προηγούμενο της ελληνικής ιδιωτικής τηλεόρασης. Ο ίδιος υπογραμμίζει άλλωστε την ανάγκη αναγνώρισης της πολυσημίας εννοιών, όπως, για παράδειγμα, της έννοιας της «ποιότητας» της παρεχόμενης εκπαίδευσης, που βρίσκονται στο επίκεντρο του δημόσιου λόγου περί της ιδιωτικής ανώτατης εκπαίδευσης.

Έλεγχος επιχειρημάτων και αποτίμηση πολιτικών

Η καταγραφή και ταξινόμηση των βασικών επιχειρημάτων υπέρ και κατά της δημιουργίας ιδιωτικών/μη κρατικών/μη κερδοσκοπικών πανεπιστημίων οδηγεί σε ορισμένα σημαντικά συμπεράσματα. Το πρώτο από αυτά επιβεβαιώνει την αρχική μας διαπίστωση ότι το εν λόγω ζήτημα είναι τελικά πολυσχιδές και πάντως πολύ ευρύτερο του ιδιοκτησιακού καθεστώτος ή του συστήματος οργάνωσης και διοίκησης των πανεπιστημίων. Έρχεται στην ουσία να υποκαταστήσει, ως ανοιχτή

ολιστική θεματική ατζέντα, το έλλειμμα ουσιαστικού διαλόγου που υπάρχει σε μια σειρά κρίσιμων πτυχών της ανώτατης εκπαίδευσης, οι οποίες σχετίζονται με τον προσανατολισμό, το χαρακτήρα, το ρόλο, την αυτοτέλεια, τη διοίκηση, την ποιότητα σπουδών, τη χρηματοδότησή της κ.ο.κ. Από μια άποψη παρουσιάζει ομοιότητες με το ζήτημα της δημοτικής γλώσσας στην εκπαίδευση, το οποίο για χρόνια εξέφραζε ευρύτερους ιδεολογικοπολιτικούς και κοινωνικούς προβληματισμούς και επιδιώξεις, που η ιστορική συγκυρία εμπόδιζε να εκφραστούν ευθέως. Αντί όμως να συζητάμε με τρόπο έμμεσο και καμουφλαρισμένο τα ζητήματα που μας απασχολούν, είναι καιρός –και πάντως θα ήταν πολύ περισσότερο αποτελεσματικό– να τα αντιμετωπίσουμε κατά πρόσωπο. Κάτι τέτοιο προϋποθέτει βέβαια ότι θα τηρηθούν οι στοιχειώδεις κανόνες ενός εποικοδομητικού διαλόγου. Σημαίνει ότι θα γίνουμε συγκεκριμένοι· ότι δε θα μιλάμε για όλα, ανάκατα, αποσπασματικά, ευκαιριακά και συνθηματολογικά· ότι η ατζέντα θα είναι σαφής και οι όροι της συζήτησης αποσαφηνισμένοι, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά το βασικό εννοιολογικό δίπολο δημόσιο-ιδιωτικό, όπου, καθώς εξηγήθηκε, η σύγχυση καλά κρατεί· ότι δε θα μείνουμε στα συμπτώματα, τους αιώνιους φοιτητές ή τους ιπτάμενους καθηγητές, αλλά θα αναζητήσουμε τις αιτίες· ότι ο τεκμηριωμένος λόγος και όχι οι προσωπικές προτιμήσεις ή οι ιδεολογικές εμμονές θα θεμελιώνουν τις θέσεις μας.

Λογικό συνεπακόλουθο των προϋποθέσεων αυτών είναι η ανάγκη να αναγνωρίσουμε τις νέες συνθήκες που έθεσαν το γενικότερο ζήτημα που συζητάμε· να κατανοήσουμε την έκταση και το βάθος των αλλαγών στο κοινωνικό συγκείμενο· να διακρίνουμε το γενικό –αυτό που εμφανίζεται ως παγκόσμια τάση– από το ειδικό – την ελληνική ιδιαιτερότητα. Κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί ότι τα ρεύματα της παγκοσμιοποίησης, της κοινωνίας της γνώσης, της τεχνολογικής καινοτομίας κ.ο.κ. μας εγγίζουν· ότι διαμορφώνουν τον τρόπο που βλέπουμε τα πράγματα· ότι μορφοποιούν το λόγο που εκφέρουμε· ότι υποδεικνύουν τις λύσεις και τα πρότυπα που συζητάμε και ασφαλώς ότι επικαθορίζουν τα κοινωνικο-οικονομικά δεδομένα υπό τα οποία λειτουργούν τα πανεπιστήμια. Σε ολόκληρο τον προηγμένο βορρά, το ζήτημα της χρηματοδότησης της ανώτατης εκπαίδευσης, η οποία διευρύνθηκε και ταυτόχρονα επιδίδεται σε ερευνητικές δραστηριότητες που είναι πλέον υπέρμετρα δαπανηρές, την ίδια στιγμή που οι κρατικοί προϋπολογισμοί αδυνατούν να αναλάβουν μονομερώς ολόκληρο το απαιτούμενο κόστος, έχει εκ των πραγμάτων τεθεί. Το ζητούμενο, συνεπώς, δεν εί-

ναι αν πρέπει να αναζητηθούν εταίροι που θα συμβάλουν στην κάλυψη των δαπανών, αλλά το ποιοι θα είναι οι εταίροι αυτοί και υπό ποιες προϋποθέσεις θα συμμετάσχουν. Στο πρώτο ερώτημα δε φαίνεται να υπάρχουν πολλές απαντήσεις. Εκείνοι που έχουν την οικονομική δυνατότητα να συμβάλουν είναι εκ των πραγμάτων η αγορά και οι ίδιοι οι άμεσα επωφελούμενοι από το πανεπιστημιακό έργο. Αντίθετα, στο δεύτερο ερώτημα οι εναλλακτικές λύσεις φαίνεται να είναι πολλές. Η ίδρυση αμιγώς ιδιωτικών πανεπιστημίων –υπό την έννοια του ιδιοκτησιακού καθεστώτος, όπως εξηγήθηκε προηγουμένως– είναι μία από αυτές. Μια προσεκτική αποτίμηση της διεθνούς εμπειρίας αποδεικνύει ότι δεν είναι η πιο διαδεδομένη, η πλέον εύστοχη και η καθολικής εφαρμογής λύση. Κατ' αρχάς, τα αμιγώς ιδιωτικά πανεπιστήμια είναι στην πλειονότητά τους ιδρύματα εξειδικευμένης επαγγελματικής κατάρτισης, που ειδικεύονται κατά κανόνα σε τομείς υψηλής ζήτησης (π.χ. business studies ή νέες τεχνολογίες) ή χαμηλού κόστους (π.χ. κοινωνικές επιστήμες, ψυχολογία κτλ.). Σ' αυτήν την κατηγορία ανήκουν πολλά από τα ιδρύματα της ιδιωτικής ανώτατης εκπαίδευσης στην Ιαπωνία και ορισμένα από τα community colleges στις ΗΠΑ. Στην ίδια αυτή κατηγορία θα μπορούσε να εντάξει κανείς –ανεξάρτητα από τον τίτλο που φέρουν– και τα πολύ αξιόλογα ερευνητικά κέντρα ή τα προγράμματα διαρκούς εκπαίδευσης του προσωπικού τους, που διατηρούν οι μεγάλες εταιρείες τεχνολογικής αιχμής (οι κλάδοι, για παράδειγμα, της βιοτεχνολογίας, της φαρμακοβιομηχανίας κτλ.). Στην πρώτη περίπτωση, πρόκειται για επιχειρήσεις που αποβλέπουν στο κέρδος μέσα από την παροχή εκπαιδευτικών υπηρεσιών και νομιμοποιούν τη δράση τους με την προσφυγή σε δύο κυρίως επιχειρήματα: πρώτο, στην ευέλικτη και άμεση κάλυψη των αναγκών της αγοράς σε εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό και, δεύτερο, στην ανακούφιση του κρατικού προϋπολογισμού από το βάρος της εκπαίδευσης των σπουδαστών τους. Στην πράξη, βέβαια, η ευελιξία και κυρίως η σχέση εκπαίδευσης και αγοράς εργασίας αποτελεί συχνά ζητούμενο (ο αριθμός, ας πούμε, των οικονομολόγων ή των κοινωνιολόγων που απαιτεί η αγορά δεν είναι ούτε σταθερός ούτε επαρκώς προβλέψιμος), ενώ συνήθως ο κρατικός προϋπολογισμός έρχεται σε πολλές περιπτώσεις αρωγός στο έργο τους, με αποτέλεσμα η συμβολή τους στην επίλυση του χρηματοδοτικού προβλήματος της ανώτατης εκπαίδευσης να είναι εκ των πραγμάτων περιορισμένη. Στη δεύτερη περίπτωση, η εκπαίδευση δεν αποτελεί η ίδια αντικείμενο επιχειρηματικής δραστηριότητας, αλλά μέσο αυτοδύναμης κάλυψης των αναγκών της συγκεκριμέ-

νης επιχείρησης, που ανήκει κατά κανόνα στην αποκαλούμενη οικονομία της γνώσης. Τα ερευνητικά κέντρα αυτής της κατηγορίας, απόλυτα εξειδικευμένα σε ένα συνήθως γνωστικό πεδίο, μπορεί να αμφισβητούν μετά λόγου το μονοπώλιο του πανεπιστημίου στην έρευνα, δεν επιδιώκουν εντούτοις ούτε και μπορούν να το υποκαταστήσουν στην πολύπλευρη λειτουργία του, και ασφαλώς δεν αποτελούν λύση στο χρηματοδοτικό του πρόβλημα.

Μια δεύτερη λύση στο πρόβλημα αποτελεί η λειτουργία πανεπιστημίων που θα ανήκουν σε μη κερδοσκοπικούς ιδιωτικούς οργανισμούς. Τέτοια πανεπιστήμια λειτουργούν –και προβάλλονται κατεξοχήν ως πρότυπα– ως γνωστόν στις ΗΠΑ και παρέχουν κατά γενική ομολογία πολύ υψηλού επιπέδου εκπαίδευση και έρευνα σε όλους τους τομείς. Το ζητούμενο, στην προκειμένη περίπτωση, είναι να δούμε κατά πόσο η περίπτωση αυτών των καταξιωμένων αμερικανικών πανεπιστημίων μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως πρότυπο επίλυσης του χρηματοοικονομικού προβλήματος των πανεπιστημίων με προοπτικές επιτυχίας και σε άλλες χώρες. Θα πρέπει να απαντήσουμε εδώ στο ζήτημα της «ιδιαιτερότητας» ή της «γενικής ισχύος» μιας κατάστασης πραγμάτων, το οποίο ετέθη προηγουμένως. Από την άποψη αυτή, θα πρέπει κατ' αρχάς να παραθέσουμε, έστω και επιλεκτικά, τα στοιχεία που συνθέτουν αυτήν την αμερικανική ιδιαιτερότητα και, συνεπώς, την περιορισμένη εφαρμοστικότητά της σε άλλες χώρες. Θα πρέπει να υπενθυμίσουμε την προικοδότηση των φημισμένων αυτών πανεπιστημίων από την ομοσπονδιακή κυβέρνηση, μέσω του Morrill (Land Grant) Act (1862)· την ενίσχυσή τους από δωρεές ιδιωτών και επιχειρήσεων, που δεν είναι πάντοτε όσο ανιδιοτελείς φαίνονται (υπάρχουν πάντοτε οι ουσιαστικές φοροαπαλλαγές, το κοινωνικό κύρος και η δημόσια προβολή του δωρητή και η δυνατότητά του να παρακάμπτει για τους προστατευόμενούς του τις υψηλές ακαδημαϊκές απαιτήσεις της εγγραφής, η αντιποδοτικότητα της δωρεάς –έμμεση συνήθως, αλλά για τις επιχειρήσεις ουσιαστική–, από την αύξηση του γνωστικού κεφαλαίου των στελεχών της επιχείρησης αλλά και της κοινωνίας στο σύνολό της κ.ο.κ.)· τη διαρκή ενίσχυση από το ομοσπονδιακό κράτος μέσω της ανάθεσης ερευνητικών προγραμμάτων με κολοσσιαίους προϋπολογισμούς· τα υψηλά δίδακτρα (ας μην ξεχνάμε ότι η φήμη ενός ιδρύματος φέρνει χρήματα και τα χρήματα συντηρούν τη φήμη, ενώ η φήμη –και ασφαλώς το παραγόμενο έργο– αποτελεί παράλληλα για όλους τους θεσμικούς δωρητές και χορηγούς ένα πειστικό, και γι' αυτό αναντικατάστατο, μέσο άσκησης πολιτικής και ιδεολογικής επιρροής ανά τον κόσμο, που με τη

σειρά του αποφέρει έσοδα). Θα πρέπει να υπενθυμίσουμε επίσης τις διαφορετικές σε σχέση με την Ευρώπη παραδόσεις του αμερικανικού πανεπιστημίου: τις πραγματιστικές μάλλον παρά ιδεαλιστικές καταβολές του, τον πλουραλισμό του θεσμικού πλαισίου με τους πολλαπλούς τύπους ιδρυμάτων και με τα εναλλακτικά πρότυπα διαχείρισης, κατ' αντιδιαστολή προς τη μονολιθικότητα των αντίστοιχων ρυθμίσεων στην Ευρώπη· την προτεραιότητά του απ' αρχής να υπηρετήσει την αγορά, την τοπική κοινωνία και το άτομο, αντί τις διάφορες ελίτ αρχικά και την κοινωνία αργότερα.

Για τους λόγους άλλωστε αυτούς το αμερικάνικο πρότυπο των μη κερδοσκοπικών ιδρυμάτων δεν βρήκε εφαρμογή στην Ευρώπη –τα ευρωπαϊκά μη κερδοσκοπικά ιδρύματα που συνδέονται με την εκκλησία, και τέτοια υπάρχουν αρκετά, και τα οποία χρηματοδοτούνται όμως και από τον κρατικό κορβανά αποτελούν ασφαλώς μια διαφορετική περίπτωση–, και είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς πώς και υπό ποιες προϋποθέσεις θα μπορούσε να λειτουργήσει στην Ελλάδα, όταν μάλιστα όλοι μοιάζουν να συμφωνούν ότι οι παραδόσεις και οι υφιστάμενες πολιτικές και κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες δεν ευνοούν το εγχείρημα. Υπάρχουν άραγε Έλληνες δωρητές με την οικονομική επιφάνεια που θα τους επέτρεπε να προικοδοτήσουν με τα απαιτούμενα κεφάλαια, όχι ένα μεμονωμένο τμήμα, αλλά ένα πανεπιστήμιο; Κι αν ναι, με ποιο από τα προαναφερθέντα κίνητρα των Αμερικανών ομολόγων τους; Και πώς θα πειστεί ο δωρητής να προχωρήσει στην ίδρυση ενός μη κρατικού, μη κερδοσκοπικού πανεπιστημίου, όταν στην ουσία βασικές παράμετροι της λειτουργίας του, το θεσμικό του πλαίσιο και κυρίως η έμμεση, έστω μέσω των κρατικών ερευνητικών προγραμμάτων (αν υπάρχουν τέτοια), χρηματοδότηση θα βρίσκονται υπό τον έλεγχο, ή τουλάχιστον την καλή προαίρεση του κράτους;

Η τρίτη λύση στο πρόβλημα της χρηματοδότησης, αυτή που προοδευτικά φαίνεται να υιοθετεί η Ευρώπη, είναι η ανταποδοτική λειτουργία του δημόσιου πανεπιστημίου. Στο πανεπιστήμιο αυτό η κρατική χρηματοδότηση συμπληρώνεται από την οικονομική αξιοποίηση του ερευνητικού προϊόντος και των εκπαιδευτικών υπηρεσιών του πανεπιστημίου. Είναι μια ρύθμιση που και λογική μοιάζει και δίκαιη (αφού η επιχείρηση που ωφελείται από την έρευνα θα πρέπει και να την ανταποδίδει) και κυρίως λειτουργεί με οικονομική επιτυχία σε πολλές χώρες. Αν εξετάζαμε το ζήτημα από αποκλειστικά οικονομική σκοπιά, με πραγματιστικά κριτήρια –χωρίς δηλαδή να λαμβάνουμε υπόψη μας τις κοινωνικές, πολιτικές και εκπαιδευτικές επιπτώσεις– θα λέγαμε ότι

αποτελεί την άριστη από τις διαθέσιμες λύσεις. Αν μάλιστα επιθυμούμε να αποφύγουμε το στρουθοκαμηλισμό, θα πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι η πρακτική αυτή λειτουργεί ήδη, έστω και άναρχα, στη χώρα μας. Ένα μεγάλο μέρος των εσόδων των ειδικών λογαριασμών, με τους οποίους καλύπτονται τρύπες της δημόσιας χρηματοδότησης, προέρχονται από τέτοιες πηγές. Μια τέτοια λύση του χρηματοοικονομικού προβλήματος των ελληνικών πανεπιστημίων μοιάζει ελκυστική και από μιαν άλλη σκοπιά. Με αφετηρία και κίνητρο την αναζήτηση ιδιωτικής χρηματοδότησης εισάγει παράλληλα στο πανεπιστήμιο –όπως συνέβη και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες που υιοθέτησαν τα ιδιωτικο-οικονομικά κριτήρια στη λειτουργία τους– μια νέα διαχειριστική κουλτούρα, που αποστρέφεται τη σπατάλη, ιεραρχεί τις προτεραιότητες, ελαχιστοποιεί το διοικητικό κόστος και, γενικά, υιοθετεί τις πρακτικές του αποτελεσματικού μάνατζμεντ, στοιχεία για τα οποία δεν μπορεί βέβαια να καυχάται το ελληνικό πανεπιστήμιο. Δημιουργεί αυτό που αποκαλεί η αριστερά ιδιωτικό πανεπιστήμιο μέσα στο δημόσιο.

Η υιοθέτηση μιας τέτοιας λύσης, σε συνδυασμό με την επιβολή διδάκτρων στους εκ των φοιτητών έχοντες και τη χορήγηση στους υπόλοιπους δανείων εξοφλητέων μετά την ανεύρεση εργασίας –λύση που εφαρμόζεται σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες και που κρίνεται εν πολλοίς δίκαια, αν λάβει κανείς υπόψη του τις υπεραξίες εκ των σπουδών τους που καρπούνται οι πτυχιούχοι– θα έλυνε το οικονομικό πρόβλημα των πανεπιστημίων και θα καθιστούσε άνευ ουσιαστικού αντικειμένου τη συζήτηση περί ιδιωτικών πανεπιστημίων. Θα πρέπει, εντούτοις, να σημειώσουμε ότι η αξιοπιστία της λύσης αυτής δε θα πρέπει να θεωρηθεί δεδομένη – με πραγματιστικά πάντοτε κριτήρια.

Θα πρέπει, εν προκειμένω, να επισημάνουμε ότι η αποτελεσματικότητά της εξαρτάται από τις διαθέσεις και τις επιλογές της αγοράς, που ούτε πάντοτε σταθερές είναι ούτε σαφείς. Σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον το ερευνητικό έργο μπορεί να ανατεθεί –για μια σειρά από όχι αναγκαστικά επιστημονικά αξιοκρατικούς λόγους– σε πανεπιστήμια του εξωτερικού. Από την άλλη πλευρά, η ρευστότητα του σύγχρονου οικονομικού περιβάλλοντος δεν εγγυάται τη σταθερή χρηματοδότηση των πανεπιστημίων από την αγορά: είτε σε περιόδους οικονομικής ύφεσης είτε όταν η θεσμική αδράνεια εμποδίζει το πανεπιστήμιο να κινηθεί με την απαιτούμενη από την αγορά ταχύτητα, η υστέρηση εσόδων από αυτή την πηγή μπορεί να είναι εκτεταμένη. Δε θα πρέπει, τέλος, να λησμονούμε ότι η αγορά δεν «ορθοτομεί πάντοτε τον λόγον της αλήθειας», αλλά και τον κατασκευάζει, πέφτοντας συ-

χνά έξω στις προβλέψεις της και αθετώντας τις υποσχέσεις της. Οι πολυδιαφημισμένες ρετσέτες των διεθνών οργανισμών που υμνούν την αποτελεσματικότητα του ιδιωτικού τομέα και που υποδεικνύουν σήμερα τις γνωστές μεταρρυθμίσεις στα πανεπιστήμια έχουν λαθέψει επανειλημμένα στο παρελθόν, γι' αυτό θα πρέπει να είμαστε επιφυλακτικοί και κριτικοί απέναντί τους. Πρέπει να είμαστε κυρίως προσεκτικοί απέναντι στο λεξιλόγιο που χρησιμοποιούν, στο οποίο ενσωματώνονται συχνά, ως αυτονόητες αξίες, καθαρά ιδεολογικές παραδοχές. Γιατί δε θα πρέπει να λησμονούμε, ασφαλώς, ότι οι διεθνείς οργανισμοί –όπως βέβαια και πολλά ερευνητικά ιδρύματα– δεν αποτελούν θεματοφύλακες κάποιας μεταφυσικής εξ αποκαλύψεως αλήθειας για τα πράγματα, αλλά συγκροτούνται και διοικούνται από άτομα, τα οποία διατηρούν απόψεις και εκφράζουν σχολές σκέψης και συχνά συμφέροντα.

Η θεμελίωση κάθε πολιτικής σε συγκεκριμένες ιδεολογικές παραδοχές μας επιβάλλει τη συστηματική και ολοκληρωμένη επεξεργασία τους, πριν επιχειρήσουμε να αξιολογήσουμε τον πραγματισμό και την καταλληλότητα της οποιασδήποτε λύσης. Γιατί, παρά τα όσα συχνά διακηρύσσουν οι ποικιλώνυμοι πραγματιστές –οι άνθρωποι της πράξης και των πρακτικών λύσεων, όπως αυτοαποκαλούνται–, η διερεύνηση των ιδεολογικών παραμέτρων μιας λύσης δεν αποτελεί μιαν άσκοπη θεωρητικολογία. Αποτελεί, αντίθετα, προϋπόθεση αποσαφήνισης του εννοιολογικού πεδίου της συζήτησης και συστηματικής καταγραφής και ταξινόμησης των θέσεων και των προσδοκιών των επιμέρους κοινωνικών ομάδων, από τις οποίες εξαρτάται τελικά και η εφαρμοσιμότητά της. Ας δούμε μερικά ενδεικτικά σχετικά παραδείγματα. Και οι δύο πλευρές στη διαμάχη για τα ιδιωτικά πανεπιστήμια μιλούν για ποιότητα. Το πρόβλημα είναι ότι την εννοούν με διαφορετικό τρόπο. Πολύ σχηματικά, στη σκέψη των υποστηρικτών τους, η ποιότητα προσδιορίζεται κατά βάση από το βαθμό ικανοποίησης των πελατών των υπηρεσιών ανώτατης εκπαίδευσης: της αγοράς, της εθνικής οικονομίας, των επιχειρήσεων, του ατόμου που θα αναζητήσει επαγγελματική απασχόληση. Παρενθετικά, η αναφορά σε υπηρεσίες εκπαίδευσης και όχι σε εκπαίδευση καθεαυτή δεν είναι άμοιρη ιδεολογικής σημασιολογίας. Στη σκέψη των αντιπάλων τους προσδιορίζεται κυρίως από το βαθμό στον οποίο υπηρετούνται οι ανάγκες της επιστήμης, οι κοινωνικές αξίες και προτεραιότητες, η επιδίωξη διαμόρφωσης ατόμων με ολοκληρωμένη προσωπικότητα. Η αποκάλυψη του διαφορετικού νοηματικού περιεχομένου της έννοιας ποιότητα δεν ξεκαθαρίζει απλώς το πλαίσιο της

συζήτησης των προτεινόμενων λύσεων, το οποίο συστηματικά συσκοτίζει ο αποσπασματικός και συνθηματολογικός λόγος. Επιτρέπει την ενσυνείδητη στοίχιση των κοινωνικών εταίρων με τη μία ή την άλλη άποψη και, συνεπώς, προδιαγράφει τις προοπτικές επιτυχίας των σχετικών πολιτικών. Μια δεύτερη έννοια, ενδημική στο λόγο περί ιδιωτικών πανεπιστημίων, είναι η αποτελεσματικότητα. Τη σημασία της ως επιδίωξη επίτευξης των τεθέντων στόχων αποδέχονται ασφαλώς και οι δύο πλευρές. Οι διαφορές αρχίζουν να γίνονται ουσιαστικές όταν: οι στόχοι έρθουν στο προσκήνιο· όταν τεθεί το ερώτημα αποτελεσματικότητα σε τι; Στην προκειμένη περίπτωση, οι υποστηρικτές των ιδιωτικών πανεπιστημίων θα δώσουν έμφαση στο μειωμένο λειτουργικό κόστος, την ευελιξία στη λήψη των αποφάσεων και στη συνάφειά τους με τις ανάγκες της αγοράς. Αντίθετα, για τους αντιπάλους τους, το λειτουργικό κόστος έχει δευτερεύουσα σημασία όταν πρόκειται να υπηρετηθούν υπέρτεροι επιστημονικοί και κοινωνικοί στόχοι. Και πάλι, μια τέτοια εννοιολογική αποσαφήνιση θέτει τις βάσεις ενός εποικοδομητικού διαλόγου και ταυτόχρονα την κοινωνία ενώπιον των ευθυνών των δικών της επιλογών.

Θα μπορούσε να αναφερθεί κανείς και σε άλλες παρόμοιες έννοιες, που, καμουφλαρισμένες κατά κανόνα σε τεχνικούς όρους με (θεωρούμενο ως) αυτονόητο νοηματικό περιεχόμενο, βρίσκονται στο επίκεντρο του λόγου περί ιδιωτικών πανεπιστημίων: στον ανταγωνισμό, την ευελιξία, τη διαφάνεια, το δικαίωμα στην επιλογή, την παραγωγικότητα, την απόδοση λόγου κ.ο.κ. Ο καθένας τους και όλοι μαζί παραπέμπουν σε θεμελιώδη ιδεολογικά ζητήματα που αφορούν το σκοπό, το ρόλο, το χαρακτήρα, την ίδια την υπόσταση των πανεπιστημίων στη σύγχρονη εποχή· και μαζί τους το ελληνικό πανεπιστήμιο. Χωρίς την αποσαφήνιση και την ιεράρχησή τους, κάθε συζήτηση για την υιοθέτηση της μιας ή της άλλης λύσης δεν μπορεί παρά να είναι αποσπασματική και η ίδια η λύση χωρίς προοπτική μακροημέρευσης.

Σε ό,τι μας αφορά ως ελληνική κοινωνία που νοιάζεται –όπως μετ' επιτάσεως διακηρύσσει– για την παιδεία και αναγνωρίζει την αξία της, είναι καιρός να θέσουμε τον δάκτυλο εις τον τύπον των ίλων, όσο επώδυνο κι αν είναι το εγχείρημα αυτό. Από την άποψη αυτή, η συζήτηση για τα ιδιωτικά πανεπιστήμια μπορεί να αποτελέσει μια χρήσιμη αφετηρία· αρκεί να μην αναλωθεί –όπως δυστυχώς φαίνεται να συμβαίνει προς το παρόν– σε φανφαρόνικους διαξιφισμούς, πεισματικές εμμονές και δογματικούς αφορισμούς, αλλά να φτάσει στην ουσία του εκπαιδευτικού προβλήματος της πανεπιστημιακής μας εκπαίδευσης.

Βιβλιογραφία

Becker, R. (2001), «Τα Ολλανδικά Πανεπιστήμια στην εποχή της ύστερης νεωτερικότητας», στο Ματθαίου, Δ., *Το Πανεπιστήμιο στην εποχή της ύστερης νεωτερικότητας. Συγκριτική μελέτη της ιδεολογικής και θεσμικής μεταλλαγής του*, Αθήνα, αυτοέκδοση, σ. 157-196.

Cowen, R. (1991), "The management and evaluation of the entrepreneurial university", in *Higher Education*, 4 (1).

Cowen, R. (1996), "Coda: autonomy, the market and evaluation systems and the individual", in Cowen, R. (ed.), *The evaluation of higher education systems*, London, Kogan Page, pp. 175-186.

Cowen, R. (2001), «Το Αγγλικό Πανεπιστήμιο στην εποχή της ύστερης νεωτερικότητας», στο Ματθαίου, Δ., *Το Πανεπιστήμιο στην εποχή της ύστερης νεωτερικότητας. Συγκριτική μελέτη της ιδεολογικής και θεσμικής μεταλλαγής του*, Αθήνα, αυτοέκδοση, σ. 91-116.

Halls, W.D. (1976), *Education, culture and politics in modern France*, Oxford, Pergamon Press.

Halsey, A.H. (1995), *Decline of Donnish Dominion. The British Academic Professions in the Twentieth Century*, Oxford, Clarendon Press.

Hang, G. (1999), "Visions of a European future: Bologna and beyond", Keynote address at the 11th EAIE Conference, Maastricht.

Husén, T. (1982), *The School in question. A comparative study of the school and its future in western societies*, Oxford, Oxford University Press.

Husén, T., Tuijnman, A. & Halls, W.D. (1992), *Schooling in modern European society. A Report of the Academia Europaea*, Oxford Pergamon Press.

IREX 2002-2003 (2003), "The Growth and Labor Market Impact of Private Higher Education: the Cases of Bulgaria and Romania". The Black and Caspian Sea Collaborative Research Program – Final Research Report (Collaborators: D. Sapatoru, L. Nicolescu, S. Slantcheva).

King, E. (1976), *Other Schools and Ours. Comparative studies for today*, London, Holt, Rinehart and Winston.

Kogan, M. (1993), "The end of the dual system? The blurring boundaries in the British Tertiary education system", in Gellert, C.(ed.), *Higher Education in Europe*, London, Jessica Kingsley Pbl, pp. 48-58.

Ματθαίου, Δ. (1997), «Πραγματικότητα και εκπαιδευτική πολιτική. Απεικασμάτων έλεγχος συγκριτικός και επιστημολογικός», στο *Εκπαιδευτικά*, τόμ. 43, σ. 80-87.

Ματθαίου, Δ. (1997), *Συγκριτική σπουδή της εκπαίδευσης. Θεωρήσεις και ζητήματα*, Αθήνα, αυτοέκδοση.

Ματθαίου, Δ. (2001), *Το Πανεπιστήμιο στην εποχή της ύστερης νεωτερικότητας. Συγκριτική μελέτη της ιδεολογικής και θεσμικής μεταλλαγής του*, Αθήνα, αυτοέκδοση.

Ματθαίου, Δ. (2002), «Νέες ορίζουσες και ορισμοί του εκπαιδευτικού έργου

στην εποχή της ύστερης νεωτερικότητας. Η προβληματική της εκπαιδευτικής πολιτικής σε αναψηλάφηση», στο Ματθαίου, Δ. (επιμ.), *Η Εκπαίδευση απέναντι στις προκλήσεις του 21ου αιώνα*, Αθήνα, Λιβάνης.

Ματθαίου, Δ. (2003), «Το Πανεπιστήμιο στην εποχή της ύστερης νεωτερικότητας και η προσπάθεια χειραγώγησης της ιδεολογικής και θεσμικής μεταλλαγής του», στο *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, τεύχ. 1, σ. 43-66.

Mattheou, D. (2003), "The reform of the Greek University. A desideratum in abeyance", in *European Education*, vol. 35, no 3, pp. 31-43.

Mattheou, D. (2004), "Marketing a new institutional identity for the university in Europe. The Bologna Process and the national context", in Buk-Berge, E., Holm-Larsen, S. & Wiborg, S. (eds), *Education across borders. Comparative Studies*, Oslo, Didakta Norsk Forlag AS, pp. 57-72.

Ματθαίου, Δ. (2005), «Το Πανεπιστήμιο σε μεταλλαγή. Ο αναγνωστικός κώδικας της Νέας Δεξιάς και η μάχη των λέξεων», στο Γράβαρης, Δ. & Παπαδάκης, Ν. (επιμ.), *Εκπαίδευση και εκπαιδευτική πολιτική. Μεταξύ κράτους και αγοράς*, Αθήνα, Σαββάλας, σ. 292-317.

Merino, D.S. (2001), «Τα Ισπανικά Πανεπιστήμια στην εποχή της ύστερης νεωτερικότητας», στο Ματθαίου, Δ., *Το Πανεπιστήμιο στην εποχή της ύστερης νεωτερικότητας. Συγκριτική μελέτη της ιδεολογικής και θεσμικής μεταλλαγής του*, Αθήνα, αυτοέκδοση, σ. 195-237.

OECD (2001), *Knowledge, work organization and Economic Growth* (Labour Market and Social Policy Occasional Paper, N.50), Paris.

OECD/CERI (2001), *The well-being of nations. The role of human and social capital*, Paris.

Sandbach, J. & Thomas, H. (2000), "Sources of funds and resource allocation", in Warner, D. & Paltreyman, D. (eds), *Higher Education management. The key elements*, Buckingham, SRH and Open University Press, pp. 47-65.

Shumar, W. (1995), "Higher education and the state: the irony of Fordism in American Universities", in Smyth, J. (ed.), *Academic work*, Buckingham, Open University Press, pp. 84-98.

Torgal, L.R. (2001), «Ατραποί και αντιφάσεις του Πορτογαλικού Πανεπιστημίου: Συγκεντρωτισμοί, αυτονομία και νεοφιλελευθερισμός», στο Ματθαίου, Δ., *Το Πανεπιστήμιο στην εποχή της ύστερης νεωτερικότητας. Συγκριτική μελέτη της ιδεολογικής και θεσμικής μεταλλαγής του*, Αθήνα, αυτοέκδοση, σ. 275-298.

Yeatman, A. (1995), "The gendered management of equity-oriented change in higher education", in Smyth, J. (ed.), *Academic work*, Buckingham, Open University Press.

Ziderman, A. (2000), "Enhancing the financial sustainability of the institutions", in Salmi, J. & Verspoor, A. (eds), *Revitalizing Higher Education*, Oxford, Pergamon, pp. 210-243.

Abstract

The private university discourse in Greece. A blind for the lingering reform of public higher education?

Over the last two decades the issue of establishing private or, alternatively, non-state, non-profitable universities is at the centre of debates concerning higher education in Greece. The article explores the issue from a number of perspectives in an attempt to pin-point its real significance to policy making. It starts with the identification of the conceptual confusion pertaining the use of the term "private" as it relates to universities. It is argued that the term is given several meanings in the public debate. On certain occasions it is used to indicate the private proprietorship status of an institution and its profiteering character. On some other it refers either to non-state but non-profit organizations or, alternatively, to state institutions functioning however in an enterprising spirit.

The article goes on with probing into the Greek agenda on the matter and compares it with the international agenda on higher education in an attempt to provide an explanation for the Greek peculiarity in focusing primarily on the issue of private universities. Through a systematic exploration of the arguments pro and against their establishment, it comes to the conclusion that the debate constitutes in reality a substitute for the missing public deliberation on the necessary and long due reform of Greek higher education; a deliberation which is mainly prevented by an unproductive and non-dialectical political culture. Both sides in this debate, although they agree on the symptoms of the disease –"perennial students", "flying" and "truant" professors etc– and they appreciate the need for the Greek university to respond to the challenges of late modernity, they fail to address the issue directly. In the grip of ideological differences, sectional interests and institutional inertia, participants in the debate frequently resort to a scrappy, occasional and generally disorientating discussion on private universities.

The article concludes that by evading the issue is most unlikely to avoid it at the end. What is actually needed is an in depth study of the broader socio-economic context within which the Greek university functions today and an open and sincere discussion of the proposed reform alternatives followed by the firm will of political and university authorities to put agreed policies into practice.